1088

Dr. Lambrecht, A FÜRÉSZMALOM.

L

76

38

OEE Könyvtár
Áll.Ell. 2018

A FŰRÉSZMALOM

L/76

IRTA

DR. LAMBRECHT KÁLMÁN

KÜLÖNLENYOMAT
AZ „ERDÉSZETI LAPOK“ 1913. ÉVF. III. FÜZETÉBŐL

Ár: 3320

BUDAPEST
"PÁTRIA" IRODALMI VÁLLALAT ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
1913

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2019. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/245-1/2019.

Sz. 3320

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2019. Támogató: Agrárminisztérium szerz. sz.: EGF/245-1/2019.

A fűrészmalom.

Az erdőgazdálkodás legbecsesebb termékét: a szálfát régente kizárólag *fűrészmalom* darabolta fel. Manapság már csak itt-ott találunk népies fűrészmalmokat; helyükbe a gőz- és villanyerő hajtotta *fűrésztelepek* léptek. E sorok irója etnografiai szempontból foglalkozik az összes népies malomszerkezetek mesterszóanyagának és historikumának megállapitásával. Nem a technikai tökéletességet, nem a szerkezet hiányait, hanem a primitiv ősi elemeket keresi és keresi azt, hogy miképen tükröződik az idegen soron hozzánk került népi iparágakban a magyarság eredetisége.[1])

*

A legtöbbnyire fa, de elvétve más anyagok feldarabolására szolgáló *fűrészt* a magyarság még *firisz*, *fírísz*, *fírísz*, *firíz* néven ismeri. A Nyelvtörténeti Szótár szerint 1526 és 1568-ban *firez*, 1550-ben *fyrez* alakban fordul elő; az Oklevélszótár 1545-ből és 1550-ből *fyrez* alakját ismeri.

A régiségben először 1211-ben találkozunk a fűrész szóval „Furizuelgi" = Fűrészvölgy helynévben („Inde tendit ad Furizuelgi") a szent Benedek-rend pannonhalmi levéltárának tihanyi apátsági okiratai között.[2])

A későbbi gazdasági összeirások és egyéb oklevelek több féleségét különböztetik meg, u. m.:

1577. Fa otho fwrez = faoltó fűrész;
1556. Fel kez fyrez = félkézfűrész;
1597. Fenek furez = fenékfűrész;
1634. Ket kezü fűrész = l. alább ***kétkézfűrész;***
1556. wono fyrez = vonófűrész.[3])

---

[1]) A fűrészelőgépek technikai tárgyalását l. *Kövesi* Antal „Az erdészeti géptan elemei", az Erdészeti Lapok XLVI. 1907. évi folyamában és különlenyomatban is. V. ö. *Neumann* Conrad: Die Windkraftmaschinen etc. Leipzig, 1907. III. Aufl. p. 64—65.

[2]) Szamota-Zolnai: Magyar Oklevél Szótár.

[3]) U. o.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2019. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/245-1/2019.

Szeged magyarsága *kétkézfürész*-t is ismer, olyat t. i., amelyet két ember kezel.[1])

A favágók, ácsok *fürészének* részei: *ráma*, vagy *fűrészfoglalója*; *közfa* vagy *középfa* (a rámákat tartja össze); *szoritópeczek zsinórral*, *csavaró* és *fűrészplattni* (a lemez).

A fafűrészeléssel nálunk eredetileg németek foglalkoztak. Legalább is erre enged következtetni az, hogy első irott emlékeink német szóval *Brettschneider* néven emlegetik a fűrészelőket. Igy elsőül Kassáról ismerjük 1412-ből Zsigmond királynak egy fűrészmesterét: „serratoribus asserum vlgo Brethsneyder".[2]) Bártfán az 1437. évi számadáskönyv jegyzi fel „Magister Jeorgius Bratsnayder" nevét.[3]) Ugyancsak Bártfa számadáskönyve 1440 decz. 2-áról *Bretsneydir*-t, *bretsneyderin*-t emlit, sőt vezetéknévként is szerepel: „Jorge *Bretsneyder*".[4]) Körmöczbányán 1450-ből ismerünk egy „*pretschneider*"-t.[5])

Fűrészmester néven először 1519-ben emliti őket az Országos Levéltár egyik összeirása: „Vrbanus magister fyryz. Martinus *fyryz mesther*".[6])

Családnévként is szerepel már 1469-ben: Stephanus Fyrez.[7])

Amikor nagyobb mennyiségü szálfa feldarabolásáról volt szó, kitünt, hogy az emberi erő ehhez elégtelen és lassu. Ezért már a XIV. században a viz erejével végeztették a fűrészelést. Augsburgban már 1337-ben, Regensburgban pedig 1575-ben vizi erővel hajtott fűrészszel vágták a fát; az első helyen a vizi kerék egy fűrészt hajtott, Regensburgban pedig többet.[8])

Hollandiában, a szélmalmok ősi hazájában csakhamar (XVI század) a *szél* erejét használták a fűrészmalom hajtására is, ugy hogy itt a lisztőrlő, kertöntöző, talajvizszáritó szélmalmokon kivül fűrész-

---

[1]) Okl. Sz.
[2]) Tört. Tár. 1887. 781.
[3]) Fejérpataky: Régi magyar városok számadáskönyvei p. 445.
[4]) Fejérpataky: 509a, 514, 517.
[5]) U. o. 644.
[6]) Oklsz.
[7]) Oklsz.
[8]) Meyer Conv. Lex.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2019. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/245-1/2019.

malmokkal is találkozunk.[1]) Anglia szociálisan számitó népe sokáig tiltakozott az emberi erőnek más erővel való helyettesitése ellen, de végre a XVII. században itt is elterjedtek a vizi erő hajtotta fűrészek.

Az ilyen fűrészeket nálunk már a régiségben *malomnak*, *fűrészmalomnak*, a latinság korában *serra*-nak nevezték.

A már emlitett német neveken kivül, amelyekben fűrészmalomra és abban dolgozó fűrészmesterekre ismerünk, Bártfa városának *1435.* évi számadáskönyve nevén is nevezi azt, irván: „*Dy sneyd moele*".[2]) Az 1437. évi számadáskönyv „molendinum asserum" (deszkamalom)-ról szól.[3]) Ugyancsak német szót találunk a fraknói várkapitány és erdőmesternek az alsóausztriai kamarához intézett és a fraknói és kismartoni uradalmakhoz tartozó erdők állapotáról és kezeléséről szóló jelentésében 1577 juliusában: „so wohl auf sein *mül* auch stadt. prenn- und zaunholtz abhacken lassen".[4])

A fűrészmalom német nevének történeti sora igy alakul tovább:

1660. Podolin város kiadásai közt fel van jegyezve: „zur *Seege* eine Brettseeg gekauft 4 fl. 50 den."[5])

1679. A bányavárosokba kirendelt udvari bizottság jelentést tesz a főbányagrófi hivatalhoz, a többek között „*predmühlen*"-ről is szólva.[6])

1750 okt. 12. A szomolnoki alsóbb erdészeti tisztviselők és szolgák részére kiadott utasitás „*privat sag-mühlen*"-t emlit.[7])

1767 ápr. A magyar udvari kamarához királyi rendelettel leküldött leirat uj szerkezetü, lóerővel hajtott fűrészmalmot ismertet: „*Eine neue saäg-mühl, welche durch ein pferd kan getrieben werden*".[8])

---

[1]) A szélmalmokra vonatkozólag v. ö. *Lambrecht* Kálmán: „A magyar szélmalom". Ethnographia 1911 és klny.

[2]) Fejérpataky i. m. 411. — Nem tévesztendő össze a német Holzmühle-vel, amely Gengler szerint csak annyit jelent, hogy a malomház van fából, nem pedig fát fűrészel. (C. Koehne „Das Recht der Mühlen bis zum Ende der Karolingerzeit. — Untersuchungen zur deutschen Staats- und Rechtsgeschichte." Heft 71. Breslau 1904. p. 11.)

[3]) U. o. 444.

[4]) Erdészeti Oklt. I. 194.

[5]) Tört. Tár. 1891. 398.

[6]) Erd. Oklt. I. 600.

[7]) U. o. II. 113.

[8]) U. o. II. 260—261.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2019. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/245-1/2019.

1782 febr. 12. Az udvari kamarának a szomolnoki gerebfelügyelő részére adott utasitása *„brettmühl"*-ről intézkedik.[1])

1782 máj. 12. Ugyanannak a straczenai erdész részére adott szolgálati utasitása *„brettmühl"*-t emlit.[2])

1787 nov. 27. Az erdélyi főkormányszéknek a közös erdők használatáról szóló előterjesztése *„sägmihle"* felállitását ajánlja.[3])

1788 márczius 15. A fuzsinei erdészeti hivatalnak a fiumei kormányzóhoz intézett jelentése emliti a Bellakossa felé néző völgy *„saagmühlen"*-jeit.[4])

1799 deczember 31. Utasitás a hradek-lykavai kamarai uradalomban alkalmazott famunkásokról. Több *„saagmühle"*-t emlit.[5])

1803 január 29. A barsszentkereszti fővadász részére adott utasitás meghagyja, hogy minden *„brettmühle"*-re ügyeljen fel.[6])

1811 julius 1. A hradek-lykavkai erdőfőtiszt utasitása *„sägmühlen"*-t és *„brettsaegen"*-t emlit.[7]) Ugyanez, a számvevőhöz és sáfárhoz intézve, *„sagmühle"*-t, *„brettsaege"*-t sorol fel.[8])

Ujabb keletü, főleg erdészeti utasitások szintén ezeken a neveken ismerik a fűrészmalmot.

Magyar neve kevesebb változatban fordul elő.

A legrégibb okiratos nyomok, gazdasági összeirások, utasitások stb. latin és német szóval jelölik meg. A már felsorolt német szavak mellett álljon itt néhány latin idézet:

1428 január 4. Novi. Frangepán Miklós dalmát-horvátországi bán kiváltságlevele a czirkveniczai pálosok számára, hogy a czirkveniczai határon, malmaik mellett fűrészmalmot épithessenek: „unam *serram* in valle de Cyrkvenyca, ubi videlicet molendino eorum existunt . . .„[9]) Ugyanigy intézkedik *1430 junius 16-án Brinje*-ben kiadott kiváltságlevele.[10])

---

[1]) Erd. Oklt. II. 475.
[2]) U. o. II. 487.
[3]) U. o. II. 542.
[4]) U. o. II. 560.
[5]) U. o. II. 705.
[6]) U. o. II. 817.
[7]) U. o. III. 67.
[8]) U. o. 98., 99.
[9]) Frangepán Oklt. I. 209.
[10]) U. o. I. 234.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2019. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/245-1/2019.

1435. Bártfa számadáskönyve: „Magnus Jeorgius *de molendino asserum* tenetur fl. 10.“[1])

1437. Bártfa ugyanilyen értelmü intézkedése *„de molendino asserum“*.[2])

1504-ben Erdélyben fürészmalmok végzik az erdőtermékek ipari előkészitését.[3])

1519. Országos Levéltár. D. 37007. „In facie earundem possessionum habentur *scissure asserum wlgo fyryz* quatuor.“[4])

1538. Országos Levéltár. Nádasdyana 46: „De secandis lignis *pro molendino fívrez*“.[5])

A két utóbbi adatban találkozunk először a szerkezet magyar nevével, amely tehát a régiségben *fyryz, fívrez*, majd *1560* körül *„fírészmalom“*,[6]) *1634*-ben és azóta *„fürészmalom“*.[7]) Lednicze 1641. évi összeirása *„fürész“*-nek, 1669. évi összeirása pedig *„főröszlő malom“*-nak, *„malmos fürész“*-nek, *„deszkametsző fürészmalom“*-nak nevezi.[8])

A tolcsvai Bónis család pálházai *1665.* évi összeirásában szerepel a „Bosva vizén *Fürészes* nevü malom. Ezen malom mellett vagyon egy *deszkát metcző fürész* hozzá való vas szerszámával együtt, melynek fürésze rossz, a végiben vagyon kender és kása“.[9] Herczeg Esterházy Pál keczeli pusztáján állt 1720-ban egy egykerekü malom mellett *„deszkametsző“*.[10])

Látjuk tehát, hogy mindhárom — magyar, latin és német — neve általánosságban *„malom“*-nak nevezi szerkezetünket; malom alatt ugyanis általában oly kerékműves szerkezeteket értünk, amelyek különböző anyagokat felapróznak. A lisztőrlő malmokon (kézi, száraz-, vizi-, szélmalmokon) kivül vannak sót őrlő, borstörő, kása-

---

1) Fejérpataky i. h. 434b.

2) U. o. 444.

3) Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt I. 89. Horváth Jenő: Erdélyi szász városok. Gyula 1905. 30.

4) Oklsz.

5) U. o.

6) M. Gazd.-tört. Sz. I. 165. és Oklsz.

7) Makoviczán. Takáts S.: Századok. 1907. 244.

8) U. o. 243.

9) Tört. Tár. 1886. 180—181.

10) M. Gazd.-tört. Sz. 1905. 46.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2019. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/245-1/2019.

őrlő, kendertörő, tökmagtörő, eczetsajtoló, olajütő, zúzó (érczzúzó), posztóványoló, puskaportörő, papiros-, paprikamalmok stb. Mindezek etnografiai feldolgozása tollam alatt van; a fűrészmalmokra vonatkozó anyagot pedig a következőkben adom.

A felsorolt különböző malmok kezelőit a magyarság általában *molnár*-nak nevezi; igy van ez a fűrészmalmok kezelőivel is, akit egy *1519*-ben kelt oklevél még „fyryz mesther" = fűrészmesternek nevez,[1]) de Makovicza *1634*. évi urbariuma már *molnár*-nak mond:[2]) „fűrészmalomhoz vasat adni tartozik a *molnár*, az karaj külső deszka minden tőkétől az *molnáré* gondviseléséért" stb. Lorántfi Zsuzsánna okmánytárában a fűrészmalmok kezelői igy szerepelnek: „deszka főrészeken levő *deszkahasitók*".[3])

A közös pénzügyi levéltár egyik jelentése szerint 1722-ben 5 fűrészlegényt = *saagknecht*-et hoztak Gmundenből.[4])

Bartha Pálnak erdődi gondviselőjéhez 1729-ben intézett utasitásában *„fűrészmester"* szerepel;[5]) a dévai uradalomnak a roskányi fűrészmalomhoz kirendelt kezelő részére adott utasitása szintén *„fűrészmester"*-t emlit.[6])

A gazdasági összeirások és utasitások a XVI—XVII. században sok fűrészmalmot emlegetnek, némelyik uradalomban 8—10 darabot is.[7]) Számuk a kurucz-labancz háboruk idején azonban megfogyott, mert a német hadak minden iparvállalatunkat felégették.[8]) 1716-tól kezdve a század közepéig állandóan telepitenek Magyarországba külföldi famunkásokat és fűrészmestereket. A telepités a Salzkammergut, Gmunden és Ischl vidékéről történt.[9])

A bécsi udvari kamara és haditanács még 1713 előtt fűrészmalmokat és hajóépitő műhelyeket rendeztetett be Rózsahegyen, hogy a katonaság élelmezésére elég hajó álljon rendelkezésre.

---

1) Oklsz.
2) Takáts S.: Századok. 1907. 54.
3) M. T. Akad. Évk. XIII. 82.
4) Takáts S.: Századok. 1907. 244.
5) M. Gazd.-tört. Sz. 1902. 273.
6) Erd. Oklt. II. 359.
7) Takáts S.: Századok. 1907. 243.
8) U. o. 244.
9) U. o.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2019. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/245-1/2019.

A munkásokat, élükön Neffzer Konráddal, a gmundeni sókamara területéről és Alsó-Ausztriából hozták.[1])

1720—21-ben magas napszám mellett Gmunden vidékéről hozták fűrészmunkásokat, 1724-ben nyolcz mestert, 1726-ban ujra ötöt, 1727-ben hatot, amint ezt Takáts Sándor a közös pénzügyi levéltár magyarországi anyagából közli.[2])

Ugyancsak Rózsahegyre küldetett 1722 okt. 10-én a gmundeni mesterek egyik legkiválóbbika: Kriechbaum György 5 *„saagknecht"*-tel. Kriechbaum később Máramarosba, majd Erdélybe került, ahol fűrészmalmokat épitett.[3])

Schrötl pozsonyi sóárusitó jelentése szerint 1728-ban a Csuburka patakon épitettek két uj fűrészmalmot 53, Gmundenből hozott famunkással, 5478 frt. költséggel.[4])

A legvirágzóbb magyarországi fűrészmalomban, a *bocskóiban* 1732-ben a hazai munkásokon kivül 9 ausztriai mester, 14 ácsmester, 6 *„handlanger"* és 1 kovács dolgozott.[5]) A Sóvár melletti *gombási* fűrészmalomhoz, amelyet 1732-ben ujra felépitettek, Ischlből 15 *„holzknecht"* érkezett.[6])

De még a kurucz-labancz világot megelőzőleg, a XVI. század második felében, tehát a török korban is kerültek hazánkba fűrészmolnárok. I. Ferdinánd király egész sereg fűrészelőmestert hozat Gmunden környékéről a breznóbányai kincstári fakereskedés részére, hogy a hajóépitéshez szükséges hosszu deszkákat felvágják. Rudolf 1576-ban szaporitja számukat. A törökök kiüzése után Máramarosba is gmundeni fűrészmesterek és hajóépitők kerülnek, még a XVIII. század elején is évente több.[7])

Bizonyosnak látszik tehát, hogy a fűrészmalmok és az egész fafűrészelés német soron került hozzánk.

Lássuk már most a régi népies fűrészmalom berendezését és felszerelését. Legteljesebb leirása a *huszti* 1685. évi urbariumban maradt fönn, amelyet *Takáts* Sándor adott ki és igy szól:[8])

---

[1]) Takáts S.: M. Gazd.-tört. Sz. 1902. 141.
[2]) Századok. 1907. 244.
[3]) U. o.
[4]) U. o. 244.
[5]) U. o. 245.
[6]) U. o.
[7]) M. Gazd.-tört. Sz. 1900. 115.
[8]) Századok. 1907. 243.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2019. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/245-1/2019.

„Patakra vagyon egy jó kötéses, tölgyfalábakon s talpakon álló, jó gerendás, szalmafedeles szin alá csinálva egy jó erős, öreg vaskarikás, csapos nagy *vasfürész*, forditós, felülcsapó vizkerekei vannak, *öreg, erős tengelyü uj fűrészmalom. Ennek van jó öreg erős vasfürésze, élesitő ráspolyával s ugyan vaskarika csapos tengelyü, erős rovásos, vasabroncsos fűrészhordozó kerekével és az vasabroncs rovásit megakasztó hozzá kévántató két szaluforma vaskarikával. Tőkehordozó nyolc apró fakarikákon járó fenyőfa. Agya és tőketartó vas ékszegeivel meg van minden készsége és vizeresztő csatornája.*"

A szerkezet lényege különben a következő (1. kép): a malomházon kivül álló *vizkerék*, a viz esése által forgásba hozva, forgatja a malomházon belül, vele közös tengelylyel biró *belső kereket*, amely szijáttételekkel és több kis kerék közvetitésével kettős munkát végez:

egyrészt merőleges irányban mozgásba hozza a *keretet* és benne a *fűrészpengét*,

másrészt szaggatott menetben előre tolja a keret alatt futó sineken elhelyezett négykerekü kocsit, amely a felvágandó törzset tartja.

Legegyszerübb esetben egy keret fűrészel; a szijáttételek komplikálásával több keret is mozgásba hozható, amikor is a malom teljesitőképessége emelkedik.

A fűrészmalom, ugy mint a vizimalmok többi faja, lehet *felül* és *középen*, vagy *derékon csapó* aszerint, hogy a viz felül, vagy középen éri-e a vizkereket; *alulcsapó* fűrészmalmot azonban nem ismerek. (Ilyenek a folyóvizeken álló *hajós*, vagy *tombáczos malmok*.)

De térjünk vissza a régi szerkezetek folytatólagos ismertetésére.

A porumbáki fűrészmalomban az 1649. évi urbarium szerint meg volt „az *mivelő fűrész*, ahoz való szerszámaival".[1]) A tolcsvai Bónis család pálházai birtokán, a Bosva vizén állott egy „Fűrészes nevü malom", mellette „egy *deszkát metcző fűrész*, hozzá való vasszerszámával együtt, melynek fűrésze rossz."[2])

Podolin város számadásai jegyzik fel 1660-ból, hogy a fűrészmalom fűrészének ára azon időben 4 fl 50 denár volt: „Zur Seege eine Brettseeg gekauft 4 fl 50 Den."[3])

---

[1]) Takáts S.: Századok. 1907. 244.

[2]) Tört. Tár. 1886. 180—181.

[3]) Weber: Podolin története. Tört. Tár. 1891. 398.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2019. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/245-1/2019.

A makoviczai uradalom fűrészmalma „vizes kerekének való koszoruja deszkázás nélkül való“ 1690-ben.[1])

A szatmári fűrészmalomban volt „tőkeforgató vaskapocs“ a tőke, vagyis a felvágandó fatörzs forgatására.[2]) A tőke különben a gazdasági utasitásokban sokszorosan *fűrésztőke* néven szerepel. *Trom*nak is nevezi egy-két urbarialis összeirás és érti alatta azon tőkéket, amelyekből a deszkát készitették. 1684-ben például: „fűrész-

1. kép. Fűrészmalom Lövéte határában, Udvarhely m. (Péterfi Jenő felvétele).

malomnál 34 deszkáknak való trom vagyon“; „vagyon trom mellette nr. 36“; „fűrész, vagyon trom mellette“.[3])

A fűrészmalmokat tőkével néhol a jobbágyok látták el. Ilyen *jobbágyi teherről* tudunk például a zborói uradalom egyes falvaiban, ahol 1699-ben fel van jegyezve, hogy „két trommal

---

[1]) Takáts S.: Századok. 1907. 244.
[2]) U. o. 244.
[3]) U. o. 1907. 243.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2019. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/245-1/2019.

tartoznak... fürészre való négy tromot avagy annyi forintot adnak".[1])

A malom felszerelésre vonatkozó adatot tartalmaz Apafi dévai udvartartásának 1684 jul. 29-iki összeirása, amely beszámol arról, hogy „administráltatott: fűrészvasat egyet, nro 1. Malomhoz való horgas vasat nro 1. Malomhoz való csapvasat négyet, nro 4. Vasserpenyőt kettőt nro 2."[2])

Bártfa 1441. évi számadáskönyvéből tudjuk, hogy a fűrészmalom javitására egy „bretsneyderin"-nek aug. 22-én 100 denart, október 3-án 200 denart adtak.[3])

A fűrészmalmok körül lefolyó életet legtüzetesebben a *gazdasági utasitásokból* ismerhetjük meg. Ezért álljon itt elsősorban a nyers anyag, amelyből a levonható eredmények alább következnek.

1616. Esterházy Miklós gazdasági utasitása a munkácsi udvarbiró részére:

„Fűrészmalmok tőkében meg ne fogyatkozzanak, állandóan dolgozzanak."[4])

1684. Thököly Imre jun. 10-én kelt és Munkácsra vonatkozólag kiadott gazdasági utasitása:

„Fűrészmalmainknak is igen kevés kezde lenni haszna, mivel az ő idejében a *tőkék* hordását elmulasztják a tisztek, mely miatt nem kevés fogyatkozás vagyon városunkban és egyéb épületünk körül; ezért ezután erre is jobb gondviselés legyen: *fenyőfa, bikfa, juharfa, hársfa, tölgyfa, nyárfa* etc mind jó deszkáknak, mindenfélét azért, amennyit lehet metszessenek tiszteink, hogy a szükségesen kivül nagy része pénzre is konzerváltassék (?) eziránt a mi kárral lehetnénk elhisszük azok idejében konvertáltatik. *Zsindely hasitásnak* ahol helye vagyon, el ne mulassa bőven való meg szerzését és készen való tartását, melyben való industria is ki fog tetszeni rációjából."[5])

1691 január 20. Kivonat a munkácsi udvarbiró részére adott utasitásból:

---

[1]) U. o. 243. Vö. még alább az 1691. évi munkácsi gazdasági utasitással.
[2]) Apafi udvart. I. 359.
[3]) Fejérpataky: i. h. 514.
[4]) M. Gazd.-tört. Sz. IV. 518.
[5]) M. Gazd.-tört. Sz. I. 159. és Lehoczky T.: Századok. 1870. 391.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2019. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/245-1/2019.

„Van ezen uraságnak legalább 50 makktermő erdeje, melyre szorgalmatos vigyázás legyen, hogy szükségnek idején épületre való elégséges *trom* deszkának az felsővidékből az *fürész malomhoz* hordattassék.“[1])

1694. Apafi utasitása a csiki vashámoros részére:

„Ide való a fűrészmalom is. A bél és széldeszkákat vágassa.“ Az oklevél későbbi részében a fűrészmalmot „fűrésznek“ nevezi.[2])

1720 körül. Kivonat Csáky Imre gróf kalocsai érsek és váradi püspöknek belényesi udvarbirája részére adott utasitásából a fűrészmalmokat illetőleg:

„Vigyázzon, hogy a fűrészmalom, kit árendában nem lehetett kiadni, arrul más dispositio nem lehetett, hanem pénzzel deszkáknak való tőkéket kell hordatni, — amint referáltatik 10 polturán, legföljebb egy máriáson vastag tőkéket adnak — annak előtte is hordtak, hogy hiában a fűrész ne álljon, deszkát is pénzzé tehetni. *Gátakat a tájon lévő faluk tartoznak igazitani.* Azonban recenter felállitott uj fűrészmalommal, minthogy alkalmatosabb deszkákat lehet vágatni, az havason deszkáknak való fák is bővebbek és alkalmatosabbak, erre nézve, hogy az deszkát faragó emberek azon darab havast ki ne pusztitsák és a miatt a fűrészhez kivántató *tőkefák* dolgában az oeconomia meg ne fogyatkozzék szükséges azon *havast megtilalmazni* és annak vigyázására rendelendő *gornyikok* valakit ottan kapnak, legkisebb fában kárt tészen, minden irgalmasság nélkül 12 forintokat az udvarbiró megvegye. De az fának vastagját tudhassa, hogy az deszka alkalmatosabb eshetvén, annyival is szaporább keleti légyen, melyeknek Váradra való administráltatása iránt értsen egyet Mosóczy urammal, keresvén ő kegyelmének módot az deszkák eladásában. *Minden eszközökre ugy vigyázzon, hogy éjjel s nappal a fűrész járjon, másként, ha egy heti próba szerint* deszkáknak száma számadását nem assequálja, erszényével fogja pótolni. *Azmely tőkébül két arasztnyi széles, avagy annál bővebb deszka fog esni mostani rend szerint, az olyan tőke 14 polturával fizettessék, annál vékonyabb pedig 10 polturával*; de az apróra és vékonyra nem is kell pénzt vesztegetni,

---

[1]) Erd. Oklt. I. 613.

[2]) M. Gazd.-törl. Sz. VI., 73—76.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2019. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/245-1/2019.

mindennemü munkára alkalmatlan lévén az deszkája. A fürészre is vigyázattal légyen, hogy az tőkébül több deszkát vágatván, kevesebbet ne administráljon; szükség az okért az tőkefákat próbára venni és hány szál egyikből metsződik, az szerint több fák után multiplicálni."[1])

1729. Bartha Pál utasitása erdődi gondviselőjének:

„Az mint mai napon az *sereza* csináló némettel elindultál Béltekre és a *Dobrai malomhoz*, ha a fürészmalmot meg tudja ígazitani, jó; hogy ha azt sem tudná s Andre molnár sem értene hozzá, irj Krasznainak, hogy *az Avasbul procuráljon fürészmestert*; ha abban is megcsalatkoznál, a *Salánki malommestert* hivasd által, *corrigáltasd, ne hagyjad heverni, az vizet ingyen elfolyni, hanem* mind léczet, mind deszkát egymásután metszess és dirib-darab fákat közikben rakván, *kalodában rakasd*, hogy az tavaszi szélen szépen megszáradjon, meg ne görbüljön s az serezához való deszkát is az miként az vén német fogja kivánni, metszesd meg, hogy legyen valami belőle s jó hosszu, vastag tőkékből penig meg ne fogyatkozzék a malom."[2])

1739 okt. 23. Kivonat a Rózsahegy városa részére megállapitott kamarai rendtartásból.

19. Quod si oppidum pro communi beneficio et emolumento coemendos *truncos* pro asseribus, vel serandis tignis voluerit, praeinsertorum inspectorum sive exactorum officii erit, levata pro hac necessitate a perceptore pecunia truncos comparare, de iisdemque raticinaturi, quot videlicet numero et a quo quosve truncos quali pretio comparaverint, diligenter connotabunt, aut se eatenus quietari procurabunt, tandemque ubi praeinserti trunci in asseres aut tignos scissi fuerint, quot numero asseres, aut tigni ac cortices ex iisdem provenerint, non secus quot *molitori a scissione asserum secundum centurias solutum fuerit*, ac demum quo pretio singula centuria asserum, aut similium tignorum distracta fuerit, non modo fideliter aeque connotabunt, ast ab emptoribus, vel vero tunc praesentibus aliis fidedignis personis recognitionem extrahent, levatam autem pro asseribus, tignis aut corticibus pecuniam perceptori erga quietantiam assignabunt, ipsi

---

[1]) Erd. Oklt. I. 645—646.

[2]) M. Gazd.-tört. Sz. 1902. 273.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2019. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/245-1/2019.

vero nullis necessitatibus oppidi ex eadem etiam pecunia quidquam erogabunt, ut hoc modo ratiotinium quoque catenus ipsorum debito ordine institui ac consequenter legitimari quoque posset. Pro devectione vero truncorum ad seram aquaticam et asserum ad Vagum, ut eatenus expensis parci, hincque proveniens emolumentum conservari pro publicis necessitatibus oppidi possit, absolute nihil expendet, sed oppidam pro similibus oppidi truncis et asseribus ex ordine observato proportione vecturam praestabunt; qui vero pecoribus caruerint, tangente ipsos vecturae ordine, pro necessitate illa pecora sibi conducent."[1])

1746. nov. 26. Kivonat gróf Haller János dévai urad. jószágkormányzójának a dobrai kerületi krajnik részére adott utasításából:

„Roskányon az uraságnak derekas fűrészmalma is vagyon, melyhez *3 öles gerendákat mindenik falu sessiónként à nr. 5 tartozik administrálni*; azért Krajnyik uram mind ezen fűrészhez kévántató tőkéket az fűrészhez, ugy a dévai udvar szükségire administrálandó ölfákat is ugy disponálja és igyekezze administráltatni, hogy *in Januario, Februario et cum exitu mensis Martii a competáló fűrésztőkék az fűrészmalomnál, az ölfák penig az dévai udvarban administrálva legyenek.*"[2])

1750 körül egy okmány mondja, hogy a fűrészmalom ez uraságé és az fizet a fűrészmesternek. Ezért minden deszka az uraság hasznára fordittassék.[3])

1749 jul. 3. Németh-Lipcse város részére megállapitott kamarai rendtartásból:

(Rosenberg-ben kiadva.)

„— — trunci autem ex decima provenientes in asseres scindantur ac convenienti demum pretio asseres modo praedio distrahantur, modalitateque supre declarata, quod et quali pretio distracti fuerint, quodve numero asseres, aut forte tigni ex iisdem truncis provenerint, non secus quo molitori a succissione asserum — secundum centurias — solutum fuerit, non modo fideliter judex connotabit, ast ab emptoribus, vel vero a tunc praesentibus

---

[1]) Erd. Oklt. I. 725—726.
[2]) U. o. II. 34., 35.
[3]) U. o. 117.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2019. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/245-1/2019.

fidedignis aliis personis recognitionem extrahet, primum manuali ac demum rationibus suis convenienter inserturus. Hincque proveniens emolumentum pro publicis necessitatibus oppidi conservari possit, absolute nihil expendent, sed oppidani pro similibus oppidi truncis et asseribus ex ordine (observata tamen proportione) vecturam praestabunt, qui vero pecoribus caruerint, tangente ipsos vecturae onere, pro necessitate illa pecora sibi conducent, quod si vero oppidum pro communi beneficio et emolumento coemendos truncos pro asseribus, vel serandis tignis voluerit, judicis officii erit eius modi truncos comparare, ac quot numero, a quo, quosve truncos et quali pretio comparaverit, idipsum attestatis fulciendo diligenter connotare, manualique suo et nationibus inserere, ac in reliquo quot ex iisdem asseres provenerint, ac quo pretis distracti fuerint, juxta praedeclaratam huius puncto dispositionem connotare et introituare.[1])

1750 okt. 12. Utasitás a szomolnoki alsóbb erdészeti tisztviselők és szolgák részére:

Az utasitás elrendeli a tőkék megjelölését, „damit kein unterschleif in denen waldungen und bei denen privat sag-mühlen verübet werden möchte".[2])

1762 febr. 17. Sopron jelentése a helytartótanácshoz az erdőrendtartásról:

„Antecessores . . . conservationi silvarum studiose intentos, eoque sollicitos . . . nec . . . molarum serrariarum . . . deservituras desecare liceat, admisisse . . ." [3])

1767 decz. 4. A magyar királyi udvari kamara utasitása a likavkai erdők kezeléséről:

„. . . ligna, quae ad depositorium Gombasiense vel directe ad molam ibidem servariam comportabuntur . . .

Mola serraria Lubochnyensis alias ad officium salis pertinens *nonnisi pro navalibus asseribus serrandis* hucusque deservivit, quae imposterum pro asseribus etiam silvanatus serrandis necessaria erit, ideo salis officio Rosenbergensi committatur, ut absolute

---

[1]) Erd. Oklt. II. 64., 65.
[2]) U. o. II., 113.
[3]) U. o. II. 192.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2019. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/245-1/2019.

necessitate navali in mola eadem asserum etiam silvanatus serratio admittatur".[1])

1767. Geasau báró által a hradek-likavkai kamarai erdők számára kidolgozott rendtartás:

„. . . Quoniam structure navium in fluvio Vago prorsus necessaria foret, praemissae autem valles magnae serrae in capitali Lubochyna pro findendis trabibus navalibus exstructae proximae..."[2])

1771 decz. 7. A dévai uradalom utasitása a roskányi fürészmalomhoz szerződtetett fürészmester részére:

(Különösen fontos, mert előirja a fürészmester kötelességeit)

„Constituáltatván az roskányi fürészmalomhoz fürészmesternek ugyan roskányi *Kersznik Juon*, kinek is esztendeje kezdődik az 1-a Januarii 1772, *obligója pedig lészen*...

1. *Minthogy a fürészmalom, ugy a mellette levő lisztelő malom is némely részeiben s kivált zsilipeiben ruinálódtak, azon hibákat* közelebb levő tisztjétől, készen lévén már a fája, assistentiát kérvén, *helyrehozni köteles lészen.*

2. Minthogy az *papiros malom* körül szüntelen dolog van, *ahhoz is*, eddig való rendelés szerint minden dologhoz *segitségül lenni tartozik, mind kádári mesterséggel, mind csákány és csákánynyél, ugy kerekek correctiójával, s többivel* etc., de főképpen tavasszal és ősszel gyakorta exundálván, a vizgátak csinálására vigyázni és praevie tisztjének megjelenteni az ő különös obligója. Minthogy pedig *az papiros malomban ujmódi masina vagy rongyőrlő, törő erigáltatik, ahhoz* minden fürészben való szükséges instrumentumokkal, mind faragással a több fabricansokkal együtt *dolgozni tartozik.*

3. *A fürészmalom mellett lévő lisztelő malmot, amikor az fürész impedimentum nélkül foroghat, aztot maga rendin jártatni és annak vámját hütelesen administrálni obligatiója szerint tartozik.*

4. *Az fürészbeli tőkéket pénzül felvenni nem szabad*, hanem amely faluk más falusiaknak fizetnek, közelebb lévő, vagy akármely tiszt praesentiójában fizessék és arra vigyázván, hogy a kirendelt mód szerint hozzák és nem vékonyokat vagy hibásokat, melyre ha nem fog vigyázni, a defectus néki imputáltatik.

---

[1]) Erd. Oklt. II. 263—264.

[2]) U. o. II., 272.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2019. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/245-1/2019.

5. *Senkinek még egy szál deszkát vágni* ... különös comissio nélkül ... *nem lészen szabad* s az is olykor, amikor a fürésznek üressége lészen, amely ritkán esik ...

6. ... *Deszkát se pénzért, se barátságért nem szabad adni.* ... Ha a méltóságos udvarnak ad Dévára vagy máshova, jelentse tisztjének, hová, mennyi deszkát adott és mifélét.

... Lészen *fizetése annuatim 3 köböl buza és 3 köböl török buza, minden jól kivágott deszkától 1 kr., minden 10 lécztől 1 kr.* Az lisztelő malomból negyedrészes és amikor forog, olykor minden napra két ejtel, szokás szerént és a szokott *roskányi félfürész ár* örökség adatik."[1])

1782 febr. 12. Az udvari kamarának a szomolnoki gerebfelügyelő részére kiadott (német nyelvü) utasitása:

„Ihme rechen schaffer die brettmühl zu besorgen zu stehet, ... *wird anbefohlen, das die* zu dieser brettmühl angeführte *klötzer* ... geschwind ... um der verfaulung deren selben vorzubeugen *aufgeschnitten werden* ..."[2])

1782 május 17. Ugyanannak utasitása a straczenai erdész részére:

„ ... Waldforster ... auch die brettmühl ... unter seine obsorge hat ... (zur alten instruction beifügend) *dass die sääg klötzer überhaupt von gesunden holtz beygeschaffet werden sollen.*"[3])

1788 márcz. 15. A fuzsinei erdészeti hivatalnak a fiumei kormányzósághoz intézett jelentése az erdőkről:

Az utasitás kimondja, hogy — mivel a fuzsinei és loquei fürészmalmokhoz gondoskodni kell zsindelyt, dongát és szőlőkarót adó fáról — a 2—3 metsző hamut adó törzsek elhasználandók.[4]) Kimondja továbbá, hogy:

„Ist unter dem Berg Bittoray in das thal gegen Bellakossa *ein holzweeg zu machen, auf welchen ... klätzer auf die saagmühlen geführt werden können.*"[5])

---

[1]) Erd. Oklt. II. 359—360.
[2]) U. o. II. 475.
[3]) U. o. II. 487.
[4]) U. o. II. 557.
[5]) U. o. 560.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2019. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/245-1/2019.

1799 decz. 31. Utasitás a hradek-lykavai kamarai uradalomban alkalmazott famunkásokról: a fizetést illetőleg.

Likauka. Ivan Bukovy bey den obern ablässen und saagmühlen täglich an Lohn 24 kr., Wochentlicher geldbetrag 2 flr. 24 kr.

Dovaló. Mateg Bobula bei untern ablässen und saagmühl täglich an Lohn 24 kr., Wochenchtlicher geldbetrag 2 flr. 24 kr.[1])

Elrendeli az utasitás, hogy az éjjel első felében 1 főőr mellett 3 segédőr, második felében más másokkal ügyeljen fel a gerebekre, fürészmalmokra és egyebekre.[2])

1803 jan 29. Utasitás a barsszentkereszti fővadász részére:

„*Der Oberjäger wird über alle brettmühlen in der herrschaft sorge tragen* und jedes viertel-jahr . . . einen auszug einreichen, wieviel stämme nemlich in die *brett mühlen* abgeführt worden seyn? wieviel bretter? von welcher breite? von velchem holz? wieviel balken? mühlfedern, seitenbretter? und gespaltene vorräthig seyn? . . .“ [3])

1811 jul. 1. Utasitás a hradek-lykavkai uradalmi erdőfőtiszt részére:

Seine Pflicht ist „Vierzehntäglich bei denen sägmühlen sämtliche schnittmaterialien von dem sagpersonal abzunehmen, das sich vorzumerken, auch in die handbucher . . . ein zutragen . . . die anzahl der versaegten klötze zu bemerken . . .

. . . Der dirigirende kaiserliche waldoffizier wird verpflichtet, die schnittmaterialien bei den brettsaegen, erzeugung des scheitholzes, der schindeln, weinstocke usv. . . . abzuzählen, die handbuchelchen der *sagleute* . . . zu rewidiren . . . [4])

Utasitás a számvevő és sáfár részére:

ugyanaz és

„d) *Die verabfolgung der materialien durch das sagpersonal wird auch bei entferntern sagmühlen ein für alle mal auf das schärfeste verboten;* sondern aufgetragen, dass die verabfolgung bei der kokawaer sagmühle mit dazwischenkunft des dortigen

---

[1]) Erd. Oklt. II. 705.
[2]) U. o. 709.
[3]) U. o. II. 817.
[4]) U. o. III. 67.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2019. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/245-1/2019.

försters geschehen solle, was sich auch auf die *Csernawaer und Szalatiner brettsaegen ausdehnet*, bei welchen der Csernawaer Kaiserliche revierförster einzufliessen haben wird.[1])

Ferner wird derselbe die lohnzetteln bei den *Lehotter und Padjageovaer sagmühle* . . . getreulich verfassen."[2])

1812 május 10. Utasitás a máramarosi állami erdők rendezésére kiküldött királyi biztosok számára:

„Alle transportablen saagklotze sind aus den holzschlägen zu denen saagmühlen auf ein oder die andere weise zu schaffen, und dort zu versägen . . .

Sollte die bestehende anzahl von brettmühlen nicht hinreichen, oder sollten diese nicht passend vertheilt seyn, so wird die (forst) commission die punkte, wo die neuen brettsägen am vortheilhaftesten für die gegenwart und Zukunft zu erbauen wären, vorschlagen."[3])

1813 január 11. Máramaros megye által a borsai erdők zár alá vételére kiküldött bizottság jegyzőkönyve:

„Olvastattak a tekintetes nemes vármegye fentisztelt kegyes határozásának (1812. 1929.), mely ezen kiküldöttség előtt zsinórmértékül szolgál, 6-ik és 8-ik pontjai, melyek a népnek is megmagyaráztattak oly hozzáadással, hogyha ezen tiltás ellen is a *zsidók fürészei* vágnának, az alvigyázók minden vágandó miveiket elfoglalják és $^1/_3$ részét Borsa helységére, $^2/_3$ részét nemes vármegye számára adják be."[4])

1813 jan. 25. Máramaros megye határozata a borsai erdők zár alá vétele dolgában:

„. . . Azon erdők használását megszoritani nem czélja e megyének . . . Előadván azt is hitelesen ezúttal, hogy *azon zsidók, akiknek Borsán magoknak fűrészmalmok vagyon, a fűrészmalomhoz szükséges butukokat, vastagabb fűrészdeszkáknak s más materiáléknak való fenyődarabokat nem magok szokták az erdőbül kivágni, hanem azt a borsai erdőt teljes jussal biró lakosoktól veszik.* Tekintetbe vétetődvén továbbá az is, hogy a már kivágott és meg is fizetett butukoknak, ha a zsidók annak használásától eltil-

---

[1]) Erd. Oklt. III., 98., 99.
[2]) U. o. III., 107.
[3]) U. o. III., 137.
[4]) U. o. III., 177.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2019. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/245-1/2019.

tatnának, rothadást kellene szenvedni és a lakosok is . . . élelmük föntartására . . . adójuk pótlására sokat érdemeltek, . . . e megye rendei . . . szükséges dolognak ismerik . . . hogy . . . a zsidók . . a már levágott . . . és megvásárolt butukokat deszkáknak s egyéb materiáléknak fürészeken kivághassák . . . ugy hogy azok számát járásbeli főszolgabiró ur feljegyezze és . . . vigyázzon . . . hogy visszaélés ne következzen."[1])

1815 augusztus 23. Utasitás az ungvári kamarai uradalom erdészeti tisztviselői részére:

„Für die zwey districtual wald officiers:

Hat der Waldoffizier die aufsicht und obsorge für alle in seinem bezirke vorhandenen bretsägen, fluder, rechen und andere . . . vorrichtungen, auf deren gute erhaltung besonders geachtet werden muss."[2])

1825. november 16. Kiss Józsefnek utasitástervezete:

„Instructio az erdőinspectori hivatalra nézve:

A zsindelyfaragásnak eddig gyakorlott módja az, hogy a parasztok 10 élőfát is levágnak és elrothadni hagyják, mig egy olyat találnak, melyből zsindelyt készithetnek, ezért . . . . *kötelességévé tétetik minden erdőinspectornak a maga megyéjében olyan ahhoz alkalmaztatott fürészmalmokat állittatni fel, melyek által akármely fenyőfából is nagyobb haszonnal és sebességgel mint eddig a legjobb és legtartósabb zsindelyt lehessen kivágatni.*"[3])

1856 augusztus 24. Az osztrák pénzügymisztérium utasitása az erdészeti fölmérés, becslés és üzemberendezésről.

§. 40. Es wird nothwendig . . . zu entscheiden, ob (das waarengewerbe) von der forstverwaltung zu betreiben oder den aerarial- und privat montanwerken . . . fabriken . . . zu überlassen sei. Aenliche entscheidungen sind in betreff des sägmühlenbetriebes etc. erforderlich.[4])

Az eddig közölt gazdasági utasitások legnagyobb részét egészséges magyar szellem lengi át, kivéve az osztrák Bezirkerrendszer német nyelvü kiadványait. Ezeknek bürokratikus tulzásait

---

[1]) Erd. Oklt. III. 178., 179.
[2]) U. o. III. 215.
[3]) U. o. III. 344.
[4]) U. o. III. 587.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2019. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/245-1/2019.

a legékesebben a magyar főerdőfelügyelőségnek a fűrészmalmok üzemi szabályozására 1857 május 23-án kiadott körrendelete mutatja, amelyet teljes német szövegében megtalálni az Erdészeti Oklevéltár III. kötetének 619—627 oldalain.

Ezt a bürokratikus Bezirker-rendszert és ennek egész szellemét a legtalálóbban *Herman* Ottó szavaival jellemezhetem:

„A felsőbb helyekről való utasitások zuhataga és a visszafolyó jelentések, vélemények özöne széles és mély medret vájtak annak az iránynak, mely utóbb a teljes „központositáshoz", nemzetközi közszólás szerint „bürokratizmushoz" vezetett *s a helyszinen való intézkedés helyébe a „hivatalos eljárást"* tette, melynek jellemzője az uniformitás: minden sajátos hajlam, fejlődés és innen sajátos vonások elfojtása, a központi igazgatás megkönnyitésére — és tegyük hozzá — kényelmére."[1])

Tisztán kitünik a közölt utasitásokból, hogy a fűrészmalmokra mindenkor mily nagy sulyt fektettek, ami természetes is, mert épitkezésekhez, hajó- és hidépitésekhez ezek vágták fel a gerendákat, szálfákat, deszkákat és zsindelyeket.

Magános kisiparosok kezén nem találunk fűrészmalmot, mindegyik uradalmakhoz tartozik. Az uradalmakhoz tartozó falvak látták el a malmot meghatározott nagyságu és számu gerendával, amint ez *Haller* János gróf dévai uradalmi jószágkormányzójának a dobrai kerület Krajnik részére 1746 nov. 26-án adott utasitásából kitünik. Ugyanolyan jobbágyi teher ez, mint aminőt a *tromnál* láttunk.

Az uradalmak fűrészmolnárral vagy fűrészmesterrel kezeltették malmukat, akinek a deszkavágáson kivül kötelessége volt a gátat javitani, a fűrészmalom mellett rendesen őrlő, lisztelő és egy esetben a hozzátartozó papirosmalmot is kezelni.

Fizetése mind e sokoldalu elfoglaltságával nem áll arányban.

Makoviczán *1634*-ben évi fizetése: 7 köböl tiszta buza, 6 köböl rozsgabona, 6 köböl mixtura, 2 köböl szalad (=árpa); „az karaj külső deszka minden tőkétől az molnáré gondviseléseért."[2])

1692-ben „fűrészmesternek 100 deszkától buza metr. 2." „minden 100 deszka kimetszéseért buza metr. 1."[3])

---

[1]) A magyarok nagy ősfoglalkozása: Előtanulmányok. Budapest, 1909. 342.
[2]) Századok. 1907. 54.
[3]) M. Gazd.-tört. Sz. VI. 180., 184. Oklsz.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2019. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/245-1/2019.

A roskányi fűrészmester fizetése a közölt *1771.* évi gazdasági utasitás szerint évente 3 köböl buza és 3 köböl törökbuza, minden jól kivágott deszkától 1 kr., minden 10 lécztől 1 kr.[1])

A hradek-likavkai kamarai uradalom fűrészmalmaiban *1799*-ben a napszám 24 kr., a hetibér 2 fl. 24 kr.[2])

A fűrészmalmok adója.

Bártfán az egyik *„sneyd moele“* évi adója *1435*-ben 8 arany forint, ezenkivül évente jövedelmi adó fejében 2 arany forint,[3]) egy másiké 10 fl.,[4]) *1437*-ben ugyancsak 10 fl.,[5]) minden vágás után 1½ denár és ha más embernek vág, 2 denár.[6])

Az Országos Levéltár egyik oklevele 1528-ból megőrzi a „fűrészpénz“ emlékét: „Census in precium asserum fyreez peenz.“[7])

A ledniczei uradalmi fűrészmalom fűrészmesterei *1669*-ben „annuatim adnak tőle 100 deszkát“.[8]) Podolin város fűrészmalmai a város egykoru (1660) jegyzőkönyveinek tanusága szerint szép jövedelmet hoztak a városnak.[9])

Hunyady Ferencz Bars megye oszlányi és garami járásbeli uradalmának 1663. évi limitácziója tájékoztat a fűrészmalmok adójáról, *amely a kerekek száma után volt kivetve.*

„Fürész malmok.

Hámoron	rota	1,	den.	40
Zubkón	„	1,	„	40
Felső-Zdányán	„	1,	„	40
Prochoton	„	1,	„	40
Ihrács és Kelecsény	„	1,	„	40
Uj Lehota	rotae	2,	„	80

Summa fl. 2, den. 80.“ [10])

---

1) Erd. Oklt. II. 360.
2) U. o. II. 705.
3) Fejérpataky: i. h. 411.
4) U. o. 434/b.
5) U. o. 444.
6) U. o. 445.
7) Oklsz.
8) Századok. 1907. 243.
9) Weber: Podolin tört. Századok. 1891. 398.
10) Tört. Tár. 1892. 555.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2019. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/245-1/2019.

Késmárk város költségvetésében a fűrészmalmok jelentékeny szerepet játszanak:

1687-ben Serrae aquaticae 4 per fl. 10 important (annuatim) fl. 800.[1])

Egyezség a fűrészmalmok tárgyában.

Hogy a fűrészmalmok fában ne szenvedjenek hiányt, érdekelt felek már a régiségben *egyezség* utján szabályozták az erdők használatát. Így a beszterczebányai kamara *1674 márcz. 7-én* egyezséget köt Breznóbánya városával az ottani erdők iránt, mondván: „caveantque Bresnenses molas asseritias camerae facile praejudiciosas sine assensu ejusdem extruere".[2]) Ugyancsak a beszterczebányai kamarának a lipcsei uradalom zálogbirtokosával, Széchy Katalinnak *1649* szept. 11-én kötött egyezsége értelmében a Lipcse várában, Bisztra nevü helyen álló fűrészmalmot rendbe kell hoznia.[3])

Bányaművek fűrészmalma.

Mint egyedül álló eset, érdekes a bányavárosokba kirendelt udvari bizottságnak a főbányagrófi hivatalhoz *1679 ápr. 7-én* intézett, az erdőket illető rendelete, amely kimondja, hogy a fűrészmalom kizárólag bányászati czélra használható: „..... mit allem nachdruck zu befehlen, ... *die predmühlen nit anderst, als allein zu pergwerkhs notturft zu gestatten*".[4])

Zsidók fűrészmalma.

A gazdasági utasitások között láttuk, hogy Máramaros megyének a borsai erdők zár alá vételére kiküldött bizottsági jegyzőkönyve szerint Borsán 1813-ban a zsidóknak volt fűrészmalmuk. A bizottság ajánlotta munkájuk megakadályozását, a vármegye azonban érdekes, észszerű és humánus indokolással meghagyta foglalkozásukat.

---

[1]) M. Gazd.-tört. Sz. X. 1907. 465.
[2]) Erd. Oklt. I. 592—693.
[3]) U. o. I. 472.
[4]) U. o. I. 600.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2019. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/245-1/2019.

A végzett munka.

Vizerővel hajtott, primitiv malmainktól senki sem várhat valami nagy teljesitőképességet. Már csak a technikai haladás összehasonlitó ismerete szempontjából is érdekes lesz felsorolni a régi effektusadatokat:

Vöröskőn a XVI. század derekán állott fűrészmalom (Jedlicska Pál szerint kétségtelenül a vár délnyugati része alatt elterülő *Pila* helységben, mert ennek tót neve fűrészmalmot jelent) az *1550.* évi számadások szerint azon évben 9523 deszkát vágott volna fel.[1])

Apafi Mihály udvartartásának proventusai között a következő adatokat nyerjük:

1678 aug. 18. Porumbáki udvarbiránk küldött fűrészdeszkát 50 szálat.[2])

1683 máj. 22. porumbáki proventus Ebesfalvára fűrészdeszkát nr 200.[3])

1686 febr. 7. és *máj. 23.* Porumbákon administrált Luczai Sándor fűrészbéldeszkát nr 50.[4])

1687 jul. 3. Porumbáki udvarbiránk administrált fűrészdeszkát 40 szálat.[5])

1687 aug. 3. fűrészbéldeszkát 40 szált.[6])

1687 szept. 29. Ebesfalváról hoztanak vastag fűrészdeszkát 50 szálat.[7])

1688 jan. 31. Fűrészbéldeszkát nr 100.[8])

A bocskói fűrészmalomtelep *1732*-ben csupán Belgrád részére 28.600 darab, 18 láb hosszu deszkát vágott fel.[9])

A felvágás módja.

A makoviczai fűrészmalomban 1—1 *öreg tőkéből* 8—9 szál, 1—1 középszerü tőkéből 6—7 szál deszka készült az 1690. évi

---

[1]) Századok. 1869. 459. V. ö. Magyar Sion 1868 mart. apr.
[2]) Apafi udv. I: 139.
[3]) U. o. 316.
[4]) U. o. 534., 536.
[5]) U. u. 540.
[6]) U. o. 541.
[7]) U. o. 574.
[8]) U. o. 544.
[9]) Takáts S.: Századok. 1907. 245.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2019. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/245-1/2019.

urbarium szerint. Öreg tőke metszése egy napot és egy éjjelt, tehát 36 órát vett igénybe.[1])

Régi fűrészmalmok.

A már emlitett fűrészmalmokon kivül régi időkben a következő helyeken állott fűrészmalom:

1547-ben a garammenti erdőkben.[2])

1565-ben a bányavárosok körül: Altenburg, a Ritzaha patak mentén, Beszterczebánya körül a Garam jobb partján, Breznóbányán.[3])

1577. Fraknón.[4])

1580 Csorba és Wazsecz, liptómegyei posszessiókon.[5])

1616 Munkácson.[6])

1646 Gyulafehérváron.[7])

1661 Vánds falunál, Udvarhely várától keletre „nehány száz".[8]) (Ez talán Kápolnás-Olaszfalu, ahol ma is sok a fűrészmalom.)

1680. Szerdahelyen „molendina duo, singulum ex uno lapide molari constans, unum *szerhass,* alterum *fűrészes* nuncupatum".[9])

1720. Kaposváron felül, herczeg Esterházy Pál nádor keczeli pusztáján.[10])

1720. Kaposvár uradalmában.[11])

1727. Lonkán (Máramaros m.) javitanak egy fűrészmalmot.[12])

1792. Kolozs megyében: Gyalu, Zentelke, Valkó havasainak fűrészmalmaiból nemcsak Kolozsvárra, de Magyarországba is,

---

[1]) Századok. 1907. 244.

[2]) Erd. Oklt. I. 47.

[3]) U. o. 111—115.

[4]) U. o. 194.

[5]) U. o. 225—228.

[6]) U. o. 327.

[7]) Tört. Tár. 1894. 726.

[8]) Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai 1660—1664. 123. (Budapest, Akadémia. 1904.)

[9]) Századok. 1907. 154.

[10]) M. Gazd.-tört. Sz. 1905. 46.

[11]) U. o. 56.

[12]) Századok. 1907. 244.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2019. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/245-1/2019.

Debreczenig visznek sok deszkát. Mivel azonban „a havasokon a fáknak levágásában semmi rendtartás nincsen", a megye 10 esztendőt sem ad jövőjükre.[1])

1796. Oláhfalu fűrészmalmai Segesvárt, Marosvásárhelyt és Károlyfehérvárt látják el.[2])

1830. Fényes Elek egy pécsi, a Tettye vize által hajtott fűrészmalmot emlit.[3])

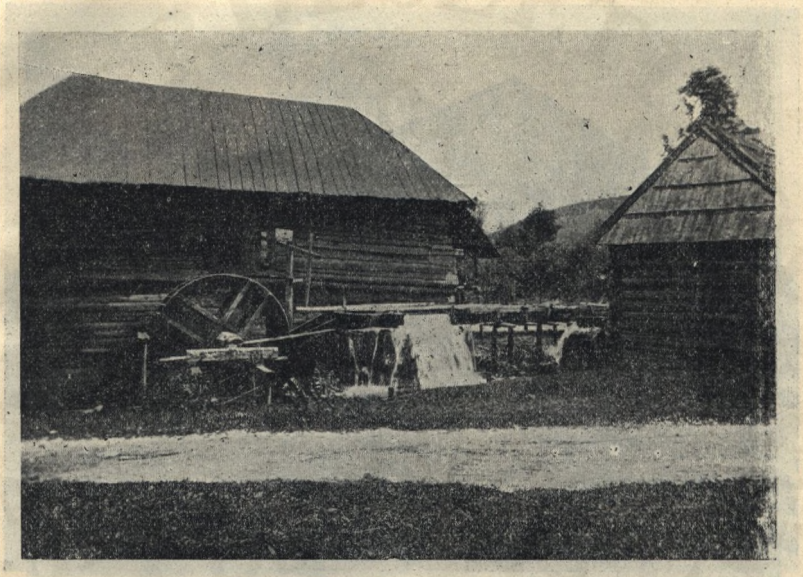

2. kép. Gyimesközéploki fűrészmalom.
A Magyar Nemzeti Muzeum Néprajzi osztályának fényképgyűjteményéből.

Erdélyben 1839-ben 691 fűrészmalom volt 694 fűrészmolnárral:

Holzsägemühlen	691
Sägemüller	694[4])

Számuk azonban ma már nemcsak Erdélyben, de országszerte nagyon megcsappant.

---

[1]) M. Gazd.-tört. Sz. 1896. 229.
[2]) G. T. D. Hazai utazások. Béts, 1796. 78.
[3]) Várady: Baranya. I. 606.
[4]) M. Gazd.-tört. Sz. IV. 365—370.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2019. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/245-1/2019.

A Felvidék és Erdély erdőben gazdag és hegyi patakokban bővelkedő vidékein még találunk vizierő hajtotta fűrészmalmokat Állami erdőgazdaságaink néhol szintén vizifűrészeket használnak. *Selyme sy* Ferencz m. kir. főerdőmérnök ur szives közlése szerint kincstári vizimalmok a következő helyen vannak:

Liptóujváron négykeretes, felülcsapó.

Ószadán kétkeretes, középen csapó.

3. kép. Gyimesközéploki fűrészmalom.
A Magyar Nemzeti Muzeum néprajzi osztályának fényképgyüjteményéből.

Ungváron turbinás fűrész.

Pojánamörulon négykeretes.

Fernezelyen és Láposbányán egykeretes és végül Fenyőházán villamerőre berendezett fűrészmalom; a villanyerőt itt viz fejleszti.

A folyó év nyarán Morvaországban több népies fűrészmalmot néztem meg; szerkezetük a mieinkével egyezik; nagy részüket már gőz és villanyerő hajtja.

Mielőtt hogy végeznék, szólanom kell még a fűrészmalom g y specziális fajtájáról és ez a

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2019. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/245-1/2019.

lóhajtotta fűrészmalom.

1767-ben királyi rendelettel megküldetett a magyar udvari kamarának Kurschak Venczel lóhajtotta fűrészmalmának terve; a hozzámellékelt rajz azonban egykori hivatalos feljegyzések szerint elveszett. A rajzot kisérő német szöveg megjelent az Erdészeti Oklevéltár II. kötet 260—261 oldalán.

A találmány olyan nagy erdőségeknek kiván szolgálni, amelyek-

4. kép. Oláh fűrészmalom, Bukova (Hunyad m.). A Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának fényképgyüjteményéből.

ből nagyobb fatömböket kihordani nem lehet, viz pedig nincs a közelben.

A leirásból kivehető, hogy a feltaláló két kerékhez: *Schwungrad* (megfelel a szélmalom sebeskerekének) és *Kämprad* (fogaskerék) fog be egy lovat, amely a ledöntött fatönkön hidon lép át. A fogaskerék a terv szerint 6 szelvényből van összetéve, minden szelvényen 24 fog van, összesen tehát 144. A sebeskerék befedendő, nehogy az állat meglássa . . . „damit es nich scheich wird".

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2019. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/245-1/2019.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2019. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/245-1/2019.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2019. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/245-1/2019.

© OEE Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2019. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/245-1/2019.

CC-BY-NC-ND. Hathi Trust Digitized Original Cornell University. Generated on 2025-03-24 19:00 GMT / https://hdl.handle.net/2027/mdp.39015064811

1